

Pisci v PP-29 večkrat omenjajo postojanko vaške straže v Ajdovcu in njeno usodo v decembru 1942. Vsi, vidim, premalo poznajo resnična dejstva in dogodke iz tega časa v tem kraju. Višek pa je bilo pisanje g. Mirka Pirca in njegova »resnica o napadu na postojanko v Ajdovcu«. Človek mora občudovati njegovo in njegovih tovarišev bogato domišljijo pri opisovanju raznih dogodkov, saj se zdi vse še kar prepričljivo, vendar kdor pozna dejstva, vidi, da so to izmišljene zgodbe z neznanimi ali namerno zamolčanimi dejstvi, zaradi česar taka zgodba nima prav nobene zveze z resničnostjo in predstavlja nekakšno slovensko kavbojko. Takšnih zgodb je pri nas že veliko in s takimi pisci nočem razpravljati ne tu in ne v bodoče. Vendar se kot ajdovski rojak čutim dolžnega, da najbolj na kratko naštejemo resnična dejstva iz tedanjega dogajanja v Ajdovcu.

1. Kot deček dvanajstih let se zaradi pogostih partizanskih umorov poštenih ljudi v poletju 1942 dobro spominjam strahu in splošnega vznemirjenja prebivalcev Ajdovca in okoliških vasi. Ko pa so partizani 16. oktobra ponoči doma na Brezovi Rebrji ustrelili ajdovškega župana Štefana Vidriha, je med prebivalci teh krajev zavrelo. Strah in občutek ogroženosti sta pripeljala do ustanovitve postojanke vaške straže, in to brez navzočnosti italijanske vojske. Stražarjem smo rekli legisti.

2. Postojanka vaške straže se je vselila v 3 leta prej zgrajeni prosvetni dom, v stari šoli si je uredila kuhinjo, cerkveni zvonik pa ji je služil kot opazovalni stolp. Postojanko je sestavljalo okoli 70 mož in fantov, večinoma iz ajdovške občine, nekaj pa je bilo tudi Žužemberčanov. Italijani so namreč med roško ofenzivo v mesecu avgustu (torej dva meseca prej) odpeljali v internacijo kar 69 ljudi, večinoma mož in fantov. Nekateri od legistov sploh niso imeli svojega orožja in so podnevi celo odhajali domov delat, zvečer pa so se vračali v postojanko. Od orožja so imeli 32 starih pušk francoske izdelave, daleč izpred 1. svetovne vojne, na 3 naboje in dolge približno meter in pol, dva enako stara mitraljeza ter italijanske ročne bombe (paradajzarice). Razen zazidanih par oken je ostala postojanka v prosvetnem domu popolnoma neutrujena in nezaščitena. Kmalu so uvideli, da pri takem stanju ne morejo zdržati nikakršnega napada. Nihče jim ni pomagal, nasprotno, med samim napadom Italijani niso dovolili žužemberškemu legistom, da bi šli Ajdovčanom na pomoč.

3. V noči od 11. na 12. december 1942 je postojanko v Ajdovcu napadla Gubčeva brigada, ki je po partizanskih virih štela okoli 600 mož. Približno polovica jih je skrbela za ščit pred morebitno zunanjo pomočjo, druga polovica pa je neposredno napadala postojanko. Pri napadu so sodelovali tudi trije srbski vojaški inštruktorji: Milovan Šaranović, Predrag Jeftić in Branko Radulović. Brigada je bila dobro oborožena, pretežno s sovojsnim italijanskim lahkim orožjem, tremi težkimi mitraljezi in 15 lahkimi strojnimi. Ker postojanka ni bila zaščitena, so partizani takoj prišli do samih objektov in kmalu so zagoreli prosvetni dom, šola, cerkev (v zvoniku sta bila le dva legista, enega so ubili, drugi je ušel) in župnišče. Boj je bil neenak, trajal je do jutra, padlo je 19 legistov, okrog 25 je bilo zajetih, preostali pa so ušli. Partizani so imeli enega mrtvega.

4. Grozljiv je bil jutranji prizor. Poslopja so še gorela, padli legisti so ležali eden tu, drugi tam, Grivčev oče pa je kleče objokoval svojega padlega sina, pobiral njegovo strjeno kri in jo polagal v mašne bukvice. V neposredni bližini so bili z žico zvezani nekateri ranjeni, izmučeni in krvavi, drugi ožgani zajeti legisti. Okrog njih je zlovešče, brez orožja, samo s sekuro v roki hodil komandant straže.

5. Ujete legiste so dopoldne zvezane odgnali na Brezovo Reber. Tam so jih čez dan kratko formalno zaslišali. Zapisnik so po vrstnem redu podpisali: Bolko Brezar (pravo ime Jože Brilej), Šaranović (srbski oficir), Novljan (Lado Ambrožič, komandant GB), Veljko Kočevar (pravo ime Dušan Bravničar), Rudi Hrast (pravo ime Viktor Avbelj). Vsi zajeti so bili v legiji le nekaj dni do nekaj tednov, nekateri celo brez orožja. Zasliševalci so imeli možnost spoznati, da gre za preproste, neizkušene, kmečke in delavske fante, ki so se v tisti mučni psihozi v strahu kot zbegane ovce zatekli med zidovje. Toda ne, ti komandanti niso poznali nikakršne vojaške časti. Še isto noč so v gozdu pod Brezovo Rebrjo razen nekaj pobili vse zajete – 21 legistov. Tako je ajdovška tragedija zahtevala 40 žrtev.

6. Čez tri mesece, v marcu 1943, so v navzočnosti svojcev in pod zaščito italijanske vojske žrtve pokopali, da jih pokopljejo na domačem pokopališču na Selih pri Ajdovcu. Pri tem pa so Ajdovčani, še posebno svojci, doživeli nov udarec. Vse žrtve so bile močno iznakažene: z razbitimi glavami, polomljenimi kostmi, porezanimi ušesi in celo porezanimi spolovili. Strelnih ran, mogoče tudi zaradi razpadlosti trupel, niso našli. Nekaj prič, ki lahko to potrdijo, še živi. Zaradi vsega tega so žrtve dobile vzdevek »ajdovski mučenci«.

7. V sklop teh dogodkov spada tudi umor mojega očeta. Dva dni po padcu postojanke in poboju ujetih, 14. decembra zvečer, je k nam prišla skupina gubčevcev in očeta ustrelila. Tedaj je bil star 56 let, oče 10 otrok; najstarejši sin je že bil duhovnik. Bil je veren, pošten mož in med ljudmi spoštovan. Tedaj so partizani že izvajali znani Kardeljev ukaz: Pobjite kulake, njihove sinove, oficirje, duhovnike...

Samo to je resnica o ajdovških dogodkih v 2. polovici leta 1942. Mnogo znamenj pa kaže, da bi bila napad in uničenje postojanke vaške straže v Ajdovcu lahko koordinirana med italijansko oblastjo in partizani.

Albin Gnidovec, Domžale